

UDK: 929 Ivan Smirić
Izvorni znanstveni članak

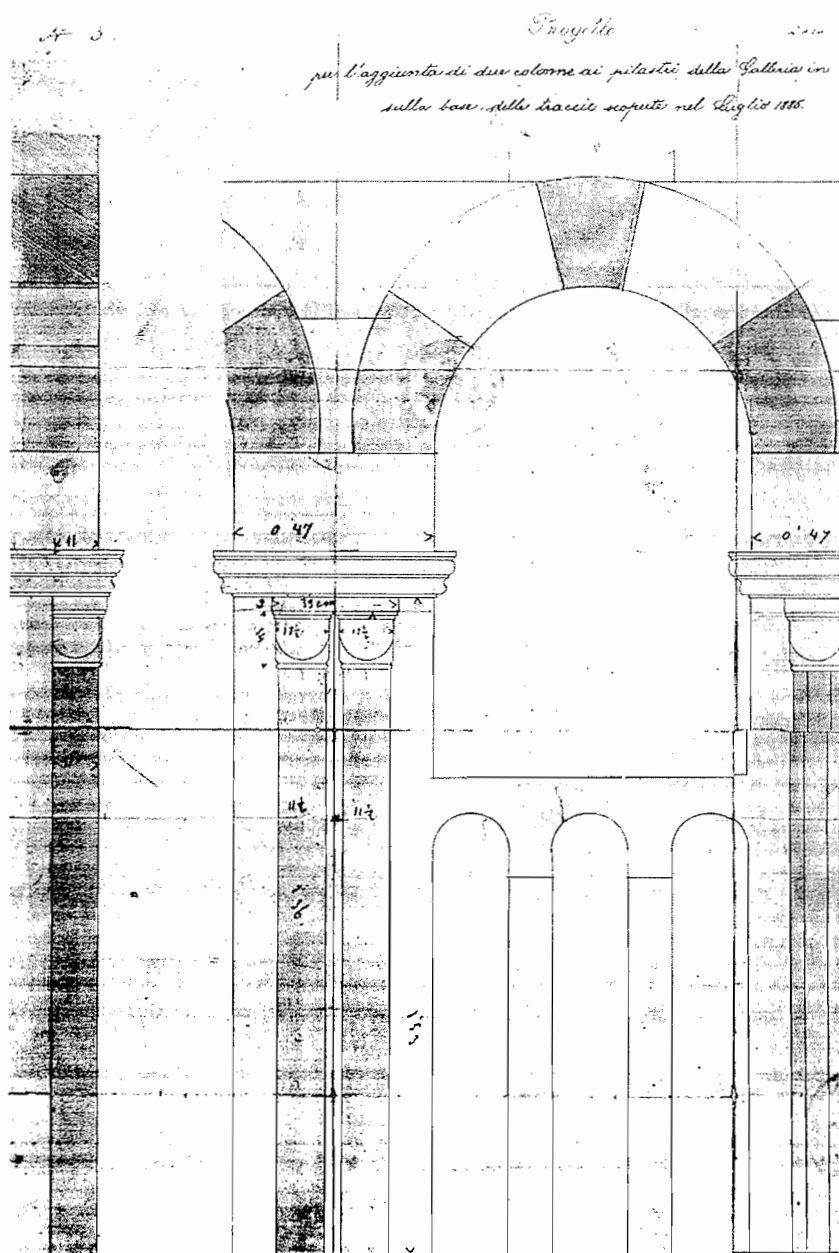
SLIKAR I KONZERVATOR IVAN SMIRIĆ

Stanko PIPLOVIĆ, Split

Organizirana zaštita spomenika kulture počinje u Dalmaciji oko sredine prošlog stoljeća. Tad je u Beču osnovana Središnja komisija za proučavanje i održavanje povijesnih i umjetničkih spomenika, nadležna za svu državu, pa i ovu pokrajinu. U okviru stručne službe, za pojedina područja imenovani su konzervatori i dopisnici. U upravnom smislu čitav sustav bio je u djelokrugu Ministarstva za bogoštovlje i nastavu. Do prvoga svjetskog rata u Dalmaciji bio je niz istaknutih konzervatora koji su neumornim radom pridonijeli zaštiti naše bogate kulturne baštine. Među njima su arheolozi, arhitekti, povjesničari, filolozi i drugi stručnjaci. Ali znanstvenim istraživanjima i praktičnim konzervatorskim djelovanjem na terenu istaknuli su se mnogi svećenici kao don Frane Bulić u Splitu, kanonik Apolonio Zanella u Visu, kanonik Luka Jelić u Zadru, Ivo Delalle u Trogiru. Među dopisnicima su i mnogi obični mjesni župnici: Pavao Diana u Solinu, Tripun Radoničić u Kaštel-Novome, Pavao Zanki u Ninu i drugi. Osim antičkih arheoloških ostataka, glavni spomenici kojima su se bavili bili su srednjovjekovni kršćanski objekti i umjetnine: crkve, oltari, crkveni starinski namještaj, slike i kipovi svetaca, liturjijsko ruho i predmeti.

Na ovome mjestu nastojat će se u okviru mogućih saznanja prikazati doprinos Ivana Smirića, koji se poglavito odnosi na spomenike crkvenoga graditeljstva u Zadru. Smirić (Žmirić) rodio se 1842. u Zadru, gdje je i preminuo 1929. Studirao je slikarstvo u Firenci, Sieni i Veneciji. Poznato je desetak njegovih djela rađenih u duhu historicističkog slikarstva. Slikao je veće kompozicije s povijesnim i vjerskim temama među kojima su *Navještenje Marijino* i *Bezgrešno začće* na otočiću Galovcu te *Navještenje*, koje je u privatnom posjedu. Među njegovim radovima treba upozoriti na crtež na početku knjige koju je 1881. napisao tajnik dalmatinskog Namjesništva F. Kirchmayer o Dioklecijanu. Na njemu je prikazan lik žene koja se desnom rukom oslanja na štit-grb Dalmacije, a u ispruženoj lijevoj drži vijenac. Ispred figure stoji natpis koji tumači da je knjiga posvećena uspomeni na oženjanje Rudolfa od Austrije i belgijske princeze Stefanije. Smiriću bi se moglo pripisati i nekoliko oltarskih pala u crkvama zadarske okolice. Ipak, njegova ostvarenja nemaju izrazitiju likovnu vrijednost. Radio je u provincijskoj sredini na prijelazu stoljeća u maniri koja je davno napuštena i kada su Europom prevla-

trijski oblici, zatim geometrijski ukrasi s posebnom pažnjom na crtanje krivih linija. U drugoj sekciji bili su učenici 3–7. razreda. Tu se vježbalo u prikazivanju ornamentalnih glavnih stilova u crtežu i akvarelu, prikaz u perspektivi jednostavnih arhitektonskih oblika, kopiranje dekoracija u gipsu i izrada geometrijskih tijela po sjećanju. Na tome mjestu I. Smirića kasnije je naslijedio Bruno Bersa, također profesor na Nižoj realci.²

I. SMIRIĆ, NACRT OBNOVE
STUPIČA NA GALERIJ
CRKVE SV. STOŠIJE U
ZADRU PREMA TRAGOVIMA
OTKRIVENIM 1885.

2. Luigi MASCHEK, *Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1873*, str. 266; 1879, str. 269; Svačić, *hrvatski ilustrirani koledar*, Šematizam, Zadar, 1904–1910; *Programma dell'i. r. Ginasio superiore di Zara* (dalje: *Programma*), Zadar, 1880–1908; *Programma XLVIII*, 1905, str. 227–231.

Godine 1877. Središnja komisija u Beču prvi put je izabrala Smirića za konzervatora u drugom odjeljku, tj. za spomenike srednjeg vijeka. U početku je bio zadužen za područje bivšeg zadarskog okružja, pa kratko vrijeme za kotare Zadar, Šibenik, Benkovac i Knin, a zatim za grad Zadar. Mandat mu je produžavan u više navrata. Ponovno je biran 1882, 1888, 1893. i 1898, pa je na toj dužnosti ostao dugo vremena, vjerojatno sve do završetka prvoga svjetskog rata.³ Sudjelovao je pri obnovi katedrale sv. Stošije, rotunde sv. Donata, ranosrednjovjekovnih crkvice sv. Nedjelje i sv. Lovre te škrinje sv. Šimuna u Zadru.

Tijekom druge polovice 19. stoljeća izvedeni su neki radovi na romaničkoj katedrali iz 12. i 13. stoljeća u Zadru. Među njima je i djelomična rekonstrukcija galerija iznad bočnih brodova. Te su galerije prema srednjem brodu rastvorene velikim otvorima, između kojih su četvrtasti stupovi, a iznad polukružni lukovi. U srpnju 1885. pronađeni su tragovi koji su ukazivali da su na prednjoj strani svakog stupca izvorno bila po dva stupića. Smirić je napravio projekt za njihovu uspostavu i uputio molbu Središnjoj komisiji u Beču da se radovi izvedu. O tome je članove obavijestio arhitekt Alois Hauser, glavni izvjestitelj za Dalmaciju na sjednici održanoj 18. travnja 1890. Ali pitanje se sporo rješavalo. Hauser je otišao u Zadar i na licu mjesta uvjerio se da su stupići ranije stvarno postojali, pa je Središnja komisija nakon višekratne rasprave 1892. odlučila ustrajati na njihovoj ponovnoj postavi. Prijedlog je prosljeđen Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu, koje je zatražilo izradu novog nacrt. I tako su konačno 1900, nakon punih 15 godina rasprava, radovi završeni.⁴

Među Smirićevim radovima na katedrali spominje se vanjska ograda na sjevernoj strani između crkve i zvonika koji stoji odvojeno. Na tom prostoru ranije se nalazila stara zgradica u kojoj su bile zidne slike uglednih zadarskih prelata. Zgrada je porušena 1878, pa je na tome mjestu ureden mali perivoj. Nacrt za ogradu prema ulici izradio je Smirić. Čine je četiri visoka kvadratična stupa na vrhovima kojih su skulpture svetaca zaštitnika grada. Između stupova tri su polja, od kojih dva bočna imaju visoku rešetku, a srednje vrata od kovanog željeza. Klesarske radove izveo je Giacomo de Simon, a kovačke Marko Bertleff iz Trsta.⁵

Visoki zvonik katedrale sv. Stošije, smješten na njenoj sjeveroistočnoj strani, ostao je nedovršen. U drugoj polovici 15. stoljeća izgrađeno je samo njegovo prizemlje i prvi kat, pa je takav služio više od 400 godina, sve do konca 19. stoljeća. Godine 1860. nadbiskup G. Godeassi pokrenuo je pitanje nastavka gradnje triju gornjih katova. U idućim desetljećima napravljeno je nekoliko projekata dok konačno nije usvojeno rješenje koje je predložio engleski arhitekt T. G. Jackson u historicističkim oblicima neoromanike. Radovi su počeli tek 1890. Za nadglednika je predložen Smirić.⁶ To se zaduženje vjerojatno više odnosilo na stilsko-estetske probleme

3. *Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Beč i Lajpcig, 1874–1902.

4. Smirićev nacrt obnove galerije čuva se u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu. *Za naše spomenike*, Smotra dalmatinska (dalje: SD), Zadar, 24. V. 1890, str. 4; *I. r. Commissione centrale pei monumenti storici ed artistici*, SD, 15. VI. i 13. VII. 1892, str. 3.

5. Ivo PETRICIOLI, *Katedrala sv. Stošije Zadar*, Zadar, 1985, str. 22.

6. Marija STAGLIČIĆ, *Zvonik katedrale u Zadru*, Peristil, XXV, Zagreb, 1982, br. 25, str. 154.

koji bi možda nastali tijekom gradnje, jer je za nadzor u tehničkom smislu postavljen inženjer Gillhuber. Gradnja se otezala zbog nedostatka novčanih sredstava i bila dovršena istom na početku 1894.

Crkva sv. Donata u Zadru vrlo je stara i spominje se još u 10. stoljeću. Svojom valjkastom jezgrom s jednokatnim prstenom okolo i tri apside prema istoku predstavlja originalno i prostorno vrlo razigrano ostvarenje u čitavom našem graditeljstvu ranoga srednjeg vijeka. S vremenom je oštećivana, pregrađivana i služila u različite svrhe, pa je dočekala 19. stoljeće u jadnom stanju. U njoj je dugo bilo vojno skladište, kratko vrijeme koristilo ju je i etnološko društvo. Neprimjerena uporaba potpuno je degradirala ovaj monumentalni objekt snažne plastične artikulacije. Privukla je pozornost znanstvenika. Hauser je zbog katedrale i crkve sv. Donata bio 1874. u Zadru. Tako je konačno 1877. Središnja komisija preuzela njezino uređenje. Najprije je iz unutrašnjosti uklonjena provizorna drvena konstrukcija koja je dijelila na tri etaže. Zatim je skinut postojeći pod i uklonjen nasip ispod njega. Time je spuštена razina prizemlja do rimskog foruma, na čijem je pločniku crkva neposredno temeljena. Na svim tim opsežnim i dugotrajnim poslovima angažirani su Hauser i Bulić. Oni su pripremali dokumentaciju i stručnu obradu. Smirić je stalno pratio radove na licu mjesta, izvještavao o njihovu tijeku, potrebnim novčanim sredstvima, a 1901. objavio poseban rad o crkvi sv. Donata.⁷

Kad se 1880. Arheološki muzej u Zadru izdvojio iz Narodnog muzeja i postao samostalna ustanova, Smirić je bio njegov osnivač. Radi boljeg smještaja i rasporeda izložaka uređena je crkva sv. Donata. Građa koja se ranije nalazila u zgradi Gimnazije prenesena je u nove prostorije u vremenu od 1893. do 1896. Ravnatelj Muzeja od 1880. do 1883. bio je Smirić, a onda ga je naslijedio Mihovil Glavinić. Josip Bersa brinuo se za pretpovijesnu i antičku zbirku, dok je Smirić uređio zbirku srednjeg vijeka i vodio inventar građe za taj period. Tako je započelo jedno uspješno razdoblje u djelovanju Muzeja. Nakon prvoga svjetskog rata Smirić je umirovljen, ali je nastavio rad u Muzeju, dok je njime upravljao profesor Bersa.⁸

Godine 1807, naredbom francuskih vlasti, ukinut je samostan sv. Krševana u Zadru, pa se nije imao tko više brinuti o njegovoj crkvi. Kako je tomu važnomu romaničkom spomeniku s kraja 12. stoljeća zaprijetila velika opasnost, u prvoj polovici 19. stoljeća prišlo se nekim najnužnijim radovima. Konačno su se javili isusovci, koji su predložili da će se ubuduće brinuti o održavanju crkve. U tom smislu oni su 1888. pristupili obnovi pločnika na podu. Zatražili su dozvolu od Središnje komisije u Beču, koja je odobrila radove uz uvjet da se nadgrobne ploče rasporede u sakristiji umjesto, kao što je to bilo prije, u hramu. Određeno je još da se predmeti od veće važnosti i interesa pohrane u Muzeju sv. Donata. Među njima bio je i jedan luk staroga oltarskog ciborija. To je učinjeno pod Smirićevim nadzorom, ali radovi su izvedeni samo u manjem opsegu i dosta povr-

7. *I. r. Commissione centrale pei monumenti storici ed artistici*, SD, 20. II. i 15. VI. 1892, str. 3; L. HAUSER – F. BULIĆ. *Il tempio di S. Donato in Zara*, Zadar, 1884.

8. Šime BATOVIĆ, *150 godina Arheološkoga muzeja u Zadru*, Zadar, 1982, str. 15–18, 23 i 45.

šno. Napokon se 1911. počelo s temeljitim popravcima. Vođenje radova povjerenjeno je arhitektu Ćirilu Ivekoviću, referentu za bogoštovne zgrade pri dalmatinskom Namjesništvu. On je bio dužan usko surađivati sa Središnjom komisijom, a gradnju je nadzirao i rješavao probleme koji su se javljali tijekom radova poseban odbor. U njemu je bio i Smirić kao konzervator.⁹

Da bi se oslobodilo mjesto za podizanje jedne nove zgrade, odlučeno je porušiti crkvicu sv. Nedjelje u Zadru, u kojoj je odavno prestalo bogoslužje. Ali, budući da je riječ o važnome ranosrednjovjekovnom spomeniku iz 11. stoljeća u obliku male trobrodne bazilike, Smirić je o tome izvijestio Središnju komisiju, pa se građevinski savjetnik Hauser, na sjednici održanoj 16. svibnja 1890. u Beču, založio za njeno očuvanje. To je podržano, ali se ipak nije uspjelo. Crkvice je uklonjena iduće godine. Njene važnije arhitektonske elemente, kao što su stupovi s kapitelima, dijelovi arhitrava, pluteja i reljefa, ukupno tridesetak komada, darovao je Leopold Stermić, vlasnik nove kuće, Muzeju. Jedan dio tih predmeta bio je sastavni dio crkve, dok su drugi nađeni ugrađeni u njene zidove kao spolije. Prijenos i smještaj obavljani su na trošak Središnje komisije, a Smirićevom brigom. Dio materijala iz crkvice sv. Nedjelje odložen je u desnu apsidu galerije, a ostatak u atrij galerije. Na Smirićevu molbu Središnja komisija darovala je Muzeju crtež crkvice.¹⁰

Smirić je i sa svoje strane darovao neke predmete Muzeju. To je jedan ulomak basreljefa s predstavom Isusova rođenja te kamenica za blagoslovljenu vodu, nađena na otoku Pagu, s reljefnim prikazom Krista i još triju osoba.¹¹

Kao ona sv. Nedjelje, i crkva sv. Lovre u Zadru bila je potpuno zapuštena. Ipak je za sakralne građevine u Dalmaciji iz ranoga srednjeg vijeka sve više raslo zanimanje. Crkva sv. Lovre mala je crkva longitudinalnog tipa iz 11. stoljeća. Njezina je unutrašnjost podijeljena s četiri stupa na tri broda i tri traveja. U sredini je nekad imala malu kupolu oslonjenu na trompama. Istraživanjem crkvice bavili su se C. F. Bianchi, R. Eitelberger, T. G. Jackson, C. Errard, a posebno A. Hauser. On je potkraj prošlog stoljeća izradio dosta točan nacrt postojećeg stanja crkvice, kojeg je kasnije dopunio Smirić i to ucrtavši u uzdužnom presjeku pretpostavljeni izgled središnje kupole i završetak zvonika nad narteksom, koji se nisu sačuvali.¹²

U crkvi sv. Šimuna u Zadru čuva se sarkofag toga sveca. To je drveni kovčeg raskošno ukrašen. Obložen je srebrenim pločama na kojima su tehnikom iskućavanja prikazani prizori iz svečeva života. Dala ga je izraditi ugarsko-hrvatska kraljica Jelisava, žena kralja Ludovika, u 14. stoljeću. Kako je bio dosta oštećen, manjkali su mu neki dijelovi, a posebno su zatvarači poklopca bili slabi, Smirić se preko dalmatinskog Namjesništva zauzeo za popravak škrinje. O svemu je

9. Ćiril IVEKOVIĆ, *Crkva sv. Krševana u Zadru*, Zagreb, 1931; *Programma XXXVII*, 1894, str. 17; *Mittheilungen der k. k. Central-Commission XIV*, NF, Beč, 1888, str. 264.

10. *Pei nostri monumenti*, SD, 21. VI. 1890, str. 3; Alois HAUSER, *Le chiese di S. Lorenzo e S. Domenica in Zara*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XVIII*, Split, 1985; Ivan SMIRIĆ, *I monumenti medioevali di Zara*, *Programma 1894*, str. 15.

11. *Programma XXXVII*, 1894, str. 17.

12. Ivo PETRICIOLI, *Crkva Sv. Lovre u Zadru*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser III, sv. 17, Split, 1987, str. 58 i tab. III.

1893. obaviještena Središnja komisija za spomenike u Beču, koja je sa svoje strane podržala ovu namjeru.¹³

Smirić se bavio i nekim arheološkim istraživanjima. Poznato je jedno u kojem je sudjelovao i opisao ga. Godine 1883. kopali su se temelji kuće Krekić u Zadru na istočnoj strani Poljane sv. Šimuna. Tom prigodom konzervator don F. Bulić pronašao je dva velika komada korinskog vijenca iz rimskog vremena. Zatražio je od Središnje komisije za spomenike novčanu pomoć kako bi mogao proširiti istraživanje. Kad je to dobio, povjerio je vođenje radova inženjeru Bartulu Taminu, a zatim konzervatoru Smiriću. Oni su produžili iskope sve do Trga stupa. Ukupno su u blizini ostataka rimskoga trijumfalnog luka pronađena 4 ulomka: medaljon na mramoru s grčkim križem u krugu, ornamentalna vrpca i dva latinska natpisa.¹⁴

U okviru unapređivanja arheoloških istraživanja potkraj stoljeća osjetila se potreba izrade posebnih topografskih karata pojedinih područja Dalmacije. Posebno se društvo »Bihać« iz Splita dosta angažiralo na tom poslu. Godine 1896. I. Smirić napravio je arheološku kartu Zadra, a karte za Biograd, Rab i Nin bile su u izradi.¹⁵ Time su činjeni znatni pomaci u pravcu evidentiranja lokaliteta i cjelovitog pregleda srednjovjekovne topografije.

Osim na području grada Zadra, Smirić je, čini se, djelovao i u nekim drugim mjestima pokrajine. Zasad se zna samo da je upravljao obnovom drvenog kora katedrale u Hvaru 1888. Bogato kićena sjedala izrezbario je kasnogotičkim biljnim ukrasima, kada je taj stil već davno iščeznuo, Marco Antonio iz Venecije 1572. Sastoje se od dvaju krila. Svako ima po dva reda stolica s ogradom između: u gornjem povišenom sedam, a u prednjem šest s prolazom po sredini. Prilikom obnove Smirić je vještom rukom izradio njihov perspektivni crtež. Troškove restauracije snosio je stolni kaptol. Ali sve je rađeno u sporazumu sa Središnjom komisijom za spomenike u Beču, o čemu je izvještavao i arhitekt Alois Hauser.¹⁶

Godine 1883. Smirić je napravio crtež predromaničke crkvice sv. Križa u Ninu iz kojeg je vidljivo njeno teško stanje. Čitav joj je južni dio tada bio urušen. Kako je prijetila opasnost od potpunog propadanja, za njezino se spašavanje zauzeo konzervator B. Tamino pa je 1897. obnovljena.¹⁷

U okviru svoga muzeološkog i konzervatorskog djelovanja Smirić je napisao i objavio više radova, sam ili u suradnji s drugim stručnjacima. To su:

– *I monumenti medioevali di Zara. 1. La collezione dei monumenti medioevali nel Museo di S. Donato in Zara. 2. S. Pietro vecchio in Zara.* Ephemeris Bihačensis.

13. *I. R. Commissione centrale per la scoperta e la conservazione dei monumenti*, SD, 27. V. 1893, str. 3.

14. *Programma XXXVII*, 1894, str. 21–23.

15. *Bihać hrvatsko društvo za istraživanje domaće povjesti u Splitu*, Drugo Izvješće, Zadar, 1896, str. 8.

16. *Pei nostri monumenti*, SD, 2. III. 1889, str. 3; Cvito FISKOVIĆ, *Hvarska katedrala*, Split, 1976, str. 70.

17. Luka JELIĆ, *Dvorska kapela sv. Križa u Ninu*, Zagreb, 1911, tab. XIX; Stanko PIPLOVIĆ, *Graditelj i konzervator Bartul Tamino*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split, 1989, sv. 28, str. 248.

Zadar, 1894. Rad pod brojem 1. tiskan je također u Programma dell'i. r. Ginasio superiore di Zara XXXVII, str. 15–26, ali ga autor nije potpisao.

– *Il tempio di S. Donato in Zara, i suoi restauri e il suo museo*. Emporium XIII, Bergamo, 1901, no. 73.

– *Führer durch des k. k. Statmuseum in S. Donato in Zara*. Beč, 1912. (s M. Abramićem i J. Bersom).

– *Guida del Museo di S. Donato in Zara*. Beč, 1913. (s M. Abramićem i J. Bersom).

Prema Š. Batoviću, Smirić je u kasnijim godinama napisao osvrt na restauraciju crkve sv. Krševana u Zadru, ali taj nam podatak nije bio dostupan.

Tako je konzervator Smirić kroz četrdesetak godina na smjeni stoljeća dao važan doprinos spašavanju našega zapuštenoga spomeničkog blaga, posebno onoga sakralnog karaktera u Zadru. Iako obično nije prva osoba u vrlo složenim restauracijskim zahvatima, njegova je zasluga što je budnim okom pratio situaciju na terenu, ukazao na mnoge probleme i pokrenuo mnoge inicijative. Bio je važan posrednik između vlasnika, koji često nisu uvažavali kulturnu vrijednost građevina koje su koristili, i nadležnih vlasti, koje su opet bile daleko, nisu poznavale lokalne prilike i sporo su reagirale na potrebe. Tu ulogu katalizatora, često oprečnih interesa i želja, obavljao je vrlo uspješno. Naravno, sve se odvijalo u okvirima mogućnosti koje su dopuštale tada dosta skućene prilike.